
Драгана Лазаревић

АРХИВСКА ГРАЋА НА СТАЛНОЈ ИЗЛОЖБЕНОЈ ПОСТАВЦИ МЕМОРИЈАЛНОГ КОМПЛЕКСА "РОДНА КУЋА ВОЈВОДЕ ЖИВОЈИНА МИШИЋА" У СТРУГАНИКУ

Архивска грађа обухвата историјске изворе који се чувају најчешће у архивима. Реч је о писаним документима, примарне изворне вредности, веома разноврсним према пореклу и садржају који сведоче о неком догађају или некој личности, те је њихов значај у проучавању прошлости нецењив.

Како је улога историјских извора у сазнајном погледу веома широка они се користе и у музеолошке сврхе, тј. могу презентовати извесне сегменте историјског развоја једног друштва. Онда када историјски извор својим аутентичним изгледом и садржајем, једном речју својим значајем завређује да буде презентован јавности, он постаје и експонат у склопу неке музеолошке поставке.

Иако је архивска грађа смештена, првенствено, у архивским фондovima она може да се прикупља и за потребе музеја, ако се уклапа у саму концепцију његових сталних или повремених изложби. Оригинална архивска грађа драгоцен је експонат. Иако тродимензионални предмети имају већи визуелни ефекат, архивска грађа као веома значајан доказни материјал подиже ниво изложбене поставке. Ово се посебно односи на музејске изложбе историјског карактера. При том, уз неопходан зналачки одабир докумената, треба водити рачуна да она не оптерећују изложбу.

Чини се да је архивска грађа у служби експоната изврсно употребљена на сталној изложбеној поставци у родној кући војводе Живојина Мишића у Струганику.

Родна кућа Живојина Мишића у Струганику је меморијални комплекс историјско-етнографског карактера, те се и поставка састоји из два дела историјског и етнологског. У собним просторијама је тематска поставка која приказује личност Живојина Мишића у контексту историјских збивања с краја прошлог и почетком овог века, са акцентом на оне догађаје у којима је војвода одиграо значајну улогу. Тако су хронолошки презентовани његово рођење и школовање, уз историјат породице Мишић, њего-

ва војна каријера у ратовима за независност и балканским ратовима, првом светском рату са посебним освртом на Колубарску битку и Солунски фронт, затим његова болест и смрт и, најзад, признања и допринос војној науци. У осталом делу ентеријера реконструисана је највећа сеоска просторија тзв. "кућа".

Изложена је многобројна, највећим делом оригинална документација аутобиографског, пословног и војног карактера, преписка Живојина Мишића са родбином, пријатељима и сарадницима која је истовремено и приватна и пословна, ратни дневници, карте, штампа.

У овом прилогу писана документација се приказује хронолошким редом који прати ток поставке, док је преписка једним делом, услед своје обимности издвојена. Исто се односи на штампу и карте који су издвојени услед своје особености.

Архивска грађа на војноисторијском делу поставке, заједно са осталим експонатима, пружа аутентичан приказ једног живота и времена. Документација је власништво Војног музеја у Београду, Народног музеја Ваљево, војводине унукe Данице Мишић или потиче из приватних колекција. а изложени су углавном оригинали.

Архивска грађа у служби експоната прати замишљену концепцију историјског дела меморијалног комплекса посвећеног војводи Мишићу. Тако се први део односи на његово детињство, школовање и припремање за војне дужности. С тога је разумљиво да је први изложени документ:

Лист из матичне књиге рођених. Реч је о изводу из црквене књиге из кога се види да је Живојин Р. Мишић рођен 16. августа 1855. према старом календару, односно 20. јула према новом, од оца Радована и мајке Анђелије.¹

Будући војвода је прве дане детињства провео у Струганику, а у школу је пошао нешто касније, у десетој години. Да је прва два разреда похађао у Рибници у периоду од 1865. до 1867. сведоче следећа два документа: Упини протокол Рибничке основне школе за годину 1865/66 из кога се види да је Мишић уписан под редним бројем 11 и Уписни протокол Рибничке школе за годину 1866/67 за други разред где је уписан под редним бројем 5.² Мишић је наставио школовање у Крагујевцу и Београду да би се у Војну академију уписао 20. окобра 1874. године, а прекинуо је због учешћа у ратовима 1876 – 1878 у које је ступио као наредник. По завршетку ратова наставио је школовање на Војној академији.³ Из овог периода потиче: Писмо питомца Живојина Р. Мишића својим класним друговима да самостално уведу свакодневно по један час вежбања из говорништва.⁴

1 Ксерокс копија, народни музеј Ваљево

2 Ксерокс копије, Народни музеј Ваљево

3 Родна кућа војводе Живојина Мишића у Струганику, Народни музеј Ваљево 1987.

4 Оригинал, Војни музеј, инв. бр. II 242/6

У српско-бугарском рату 1885. учествовао је као пешадијски поручник као и свим осталим који су Србији били наметнути и у којима је испољио војнички таленат. Његова војна каријера кретала се узлазно те је по звршетку највиших војних школа постао један од најспособнијих генералштабних официра и непосредних сарадника штаба Активне команде.

Као веома млад генералштабни официр неколико пута је обављао важне послове у иностранству. Са тим дужностима је у вези:

Српски пасош на име генералштабног мајора Живојина Р. Мишића издат у Београду 9. августа 1895. године. Пасош је на француском и њим се омогућује слободан пролаз у иностранство Живојину Мишићу као ађутанту краља Александра I и заштита у случају потребе.⁵ Комадант Дринске дивизијске области са седиштем у Ваљево постао је 1902. После завере 1903. неоправдано је нападан иако се никада није бавио политиком и насилно пензионисан 24. марта 1904. године. Била је ово само прва у низу неправди коју је доживео овај изузетан патриота и неопходан војни стратег у тешким данима који су предстојали Србији. Његову врло тешку економску ситуацију изазвану превременим пензионисањем најбоље одсликава: Писмо, које је упутио као пуковник у пензији, свом брату Теодору 20. јула (2. августа) 1905. У писму истиче да је због немаштине присиљен да прода један део свог имања у Струганику за 1200 динара.⁶

Живојин Мишић није био само врсни војни старешина и човек од акције већ је проучавао теорију ратовања и био уједно плодан војни писац и преводилац. Тако су сачувани:

Реверси Ж, Мишића књижару – издавачу Лилеру на примерке "Тактике" Виљема Балка.⁷

Услед заоштрене политичке ситуације после анексије Босне и Херцеговине и избијања анексионе кризе 1908 – 1909 на захтев Путника Мишић је реактивиран 11. марта 1909. и постављен за његовог помоћника. Направљен је ратни план, а мобилизација која је спроведена 1912. године спада у ред најуспешнијих у то време. У свим борбама у првом балканском рату српска војска је победила турску, а врхунска победа била је битка на Куманову, тзв. битка у сусрет, где је победа добијена изненада. После ове победе, истим указом од 2. новембра 1912. Радомир Путник је унапређен у чин војводе, а Живојин Мишић у чин генерала. Из периода балканских ратова потичу следећа два документа:

Коверта и један лист ратног блока српског официра из ратова 1912 – 1918, и Наређење генерала Живојина Мишића главном интелегенту да хитно пошаље Врховној команди 15000 динара у злату за специјалне намене, од 13. јула 1913. године.⁸

5 Оригинал, Војни музеј, инв. бр. III 14/249

6 Оригинал, власник Даница Мишић

7 Оригинал, исти

8 Оригинал

У другом балканском рату, за разлику од колебљивог гледишта које је заступао Путник и дилеме да ли да се српска војска повуче под налетом јаким бугарских снага или пређе у контраофанзиву, зашто се залагао Мишић, преовладало је његово мишљење, што је било пресудно за позитиван исход брегалничке битке.

С краја овог рата 18(31. јула) 1913. датира:

Писмо Живојина Мишића своме куму Миловану С. Недићу, послато из Скопља 31. јула 1913. Том приликом за Бугаре каже: "Оваквих неваљалаца, простака и дивљака историја мало познаје – али им бар поштено дуг наплатисмо.⁹ Генералштабни пешадијски пуковник Милован С. Недић био је командант Моравске дивизије II позива и један од најуспешнијих команданата у балканским ратовима. Умро је од колере добијене у борби са Бугарима 1913. године.

У витрини која се односи на период балканских ратова изложено је више разноврсних експоната: докуметација, фотографије, старе ретке књиге и тродимензионални предмети.

Мишић је реактивиран неколико дана пред почетак првог светског рата и поново постављен за помоћника начелника штаба Врховне команде. Први светски рат и улога Живојина Мишића у њему представљају централни део сталне поставке у Струганику. У том циљу зналачки је презентована најразличитија архивска грађа (документација, преписка, штампа, карте) као и тродимензионални предмети, фотографије, старе књиге и многобројна помоћна музеолошка средства као што су графикони и цртежи. Приказане су значајне ратне операције уз наглашену индивидуалност Ж. Мишића јер је пре свега његов животни пут – тема изложбене поставке.

Церској бици (16 – 20. 08. 1914.) првој значајнијој победи, са тежиштем на борбама на Текеришу и самом Церу као и бици на Дрини (6. 09. – 11. 11. 1914.) посвећено је видно место на изложби. Од изложене документације треба издвојити:

Извештај 2. армије Врховној команди да је комбинована дивизија заузела Цер, од 18. августа 1914. године.¹⁰ Највећи терет у церској операцији поднела је поменута 2. армија којом је командовао генерал Степа Степановић. Сачувани су и:

Три листа ратног блока српског артиљеријског официра из 1914.¹¹

После борби које су вођене у подручју реке Дрине (Срем, Мачва; Источна Босна и на планинским гребенима од Гучева до Ваљево) због великих губитака српске снаге су се до 12. новембра 1914. повукле на линији Обреновац – Уб – Ваљево – Бајина Башта. Ово потврђује документ: Наређење Врховне команде 1, 2. и 3. армији да се у случају неуспешне

9 Оригинал, приватна колекција

10 Факсимил документа, Војноисторијски институт ЈНА, фонд 4/II, к-38, ф 1, бр. 1-21

11 Оригинал, приватна колекција

одбране Ваљева повуку на десну обалу Колубаре, Крагујевац 11. новембра 1914;¹² као и:

Наређење командата батаљона командиру чете да се положај мора бранити "на живот и смрт" од октобра 1914. године.¹³

Сачувани су и неки лични предмети Живојина Мишића као нпр. цепни календар за 1914. годину Ж. Мишића и дописна карта упућена супрузи Лујзи новембра 1914.¹⁴

У овом делу изложене су још карте и штампа о којима ће касније бити речи. Цртежи аустријских сликара дочаравају борбе 1914.

Колубарска битка (16. 11. – 15. 12. 1914.) као највећа и најзначајнија коју је српска војска водила у овом рату, детаљно је приказана. После исцрпљујуће битке на Дрини људство је било веома деморалисано. У таквој ситуацији Мишић је постављен за комаданта 1. армије. дефанзивну фазу Колубарске битке карактерише повлачење војске и народа и једном речју општа малодушност коју је само Мишић могао да преобрати у победу. Непријатељу је одговарало расуло и подстицао је опадање морала. На то упућује:

Авионски летак – позив српским војницима да се предају, који су бацали аустроугарски авиони.¹⁵

Изузетно интересантан и значајан из овог времена је: Телеграм војводе Путника претседнику владе " да се прибирају изгубљена деца по путевима, како би се подмладак сачувао за будућност" (Крагујевац, 19. новембра 1914.) Садржај телеграма наводи нас на закључак да је ондашње руководство и те како мислило о очувању а самим тим и будућности српске нације.¹⁶

У другој половини новембра Мишић је повукао своју армију из непосредног додира са непријатељем, на положаје испред Горњег Милановца у намери да се рехабилитује и у погодном тренутку пређе у противофанзиву. Колико је познавао своје војнике и осећао сопствену одговорност најбоље сведоче његове речи: "Ништа није горе у рату од бојазни од одговорности... У критичним тренуцима комадант мора лично да се ангажује, да соколи и подстиче на истрајност своје трупе... Штаб армије треба да је на толиком и таквом удаљењу од својих трупа, одакле може, тако рећи, да осећа њихов дах".¹⁷

У офанзивној фази Колубарске битке пробијен је аустроугарски фронт на Суворору и непријатељске снаге одбачене преко Колубаре, Саве и Дунава. У току Колубарске битке војнички таленат генерала Мишића дошао је до пуног изражаја, а два дана по завршетку битке 17. 12. 1914. он

12 Факсимил документа, VII ЈНА, фонд 4/1. к-32, ф 2, док. 2-29/1-1, приватна колекција

13 Оригинал, приватна колекција

14 Оригинал, власник Даница Мишић

15 Оригинал, приватна колекција

16 Факсимил телеграма, приватна колекција

17 Војвода Живојин Мишић, Моје успомене

је унапређен у чин војводе. Изложена документација говори о намери да се пређе у офанзиву или о самим акцијама. Такво је:

Наређење комаданта 1. армије генерала Живојина Мишића командатима дивизија за општу офанзиву 2. децембра 1914, а упућено је из штаба 1. армије 18. новембра (1. децембра) 1914. године, у Горњем Милановцу у 10.20 часова поподне комадантима дивизија: Дринске I позива (у Мајдану), Моравске II позива (Брусница), Дунавске I позива (Таково), Дунавске II позива (Средојевци). Из документа се види да се напад на непријатеља предвиђао већ 2. а за 3. општа офанзива. напад се очекивао према фронту Дунавске I или Моравске дивизије II позива. Суседним дивизијама налаже се да прате ток догађаја и да буду у резерви како би напале непријатеља са бока.¹⁸

Сачуван је и документ који сведочи о ослобођењу Ваљева 8. децембра 1914. То је:

Извештај генерала Живојина Мишића упућен из штаба I армије у Бољковцима 26. новембра (9. децембра) 1914. у 6,30 часова којим Мишић јавља да је Ваљево ослобођено 8. децембра а да ће продужити гоњење непријатеља на север и северозапад.¹⁹ Становништво Ваљева приредило му је 12. децембра свечан дочек.

У писму упућеном из Крагујевца 19. јануара 1915. Радоје. П. Радојловић инспектор војне поште, пише војводи Мишићу да му је француски војни аташе пуковник Фурније рекао за Колубарску битку: "Оно што је генерал Мишић урадио је чисти одблесак Наполеонове стратегије, да је генерал Мишић електризирао и појачао готово пропалу војску".

После Колубарске битке наступило је оперативно затишје, а епидемија пегавог тифуса која је беснела до краја маја 1915. године нанела је велике губитке у људству. Наступило је повлачење српске војске и народа кроз Србију, Црну Гору и Албанију да би се до почетка јануара 1916. главнина српских снага прикупила на линији Скадар – Тирана – Елбасан.

Документом од 16. (29.) новембра 1915. који је упућен из штаба I армије у Пећи, војвода Живојин Мишић, комадант I армије предлаже војводи Степи Степановићу, комаданту II армије да пређу у офанзиву у правцу Косовске Митровице.²⁰ Мишић је сматрао да је пожељно да се комадант армија састану и размотре његов предлог. Тим поводом је заказана друга седница комаданата I, II, III армије и Београдске одбране одржане од 15 до 16,45 часова истог дана. Зато је следећи изложени документ:

Записник са седнице команданата српских армија у Пећи 29. новембра 1915. На састанку, на ком су били присутни војвода Степа Степановић, комадант II армије, војвода Живојин Мишић комадант I армије, генерал

18 Фотокопија документа, приватна колекција

19 Исто

20 Оригинал, власник Даница Мишић

Павле Јуришић Штурм, командант III армије и генерал Михаило Живковић, командант одбране Београда, а према приспелим подацима од 12 до 15^x договорено је да се обустави даље повлачење и команданти дивизија спреме трупе за офанзиву.²¹

Као резултат одлука са друге седнице команданата следи:

Наређење команданата 1. армије војводе Ж. Мишића командантима Дунавске и Дринске дивизије II позива да спреме трупе за офанзиву упућено из штаба I армије у Пећи 29. 11. 1915. године.²²

Међутим, убрзо је одржана и трећа седница команданата, 30. 11. 1915. ради доношења одлуке за даљи рад. Из записника са те седнице види се да је одлучено да се приступи наређењу о повлачењу. Само је војвода Мишић био против и даље се залагао за офанзиву.²³ У Пећи су крајем новембра 1915. одржане четири овакве седнице али Мишићев предлог није прихваћен.

Српска војска је од савезника била прихваћена код Медове, Драча и Валоне одакле је бродовима пребачена на острво Крф и Северну Африку. Иако су губици на српској страни били велики (нашло је смрт око 10000 људи) уз помоћ савезника, пре свега Француза српска војска се реорганизовала.

Војвода Мишић је једно време био разрешен дужности команданта 1. армије јер је био против повлачења српске војске преко Албаније и отишао на опоравак у Италији. Међутим крајем августа 1916. позван је да спашава ситуацију. Са боравка у Италији, из Француске и са Крфа сачуван је знатан део преписке Ж. Мишића упућене својим пријатељима и породици. Бројна је преписка са проф. Милорадом Павловићем:

Дописна карта Живојина Мишића упућена свом пријатељу Милораду Павловићу "Крпи" 4 (17) фебруара 1916 године из Напуља, у којој изражава тугу за отаџбином и између осталог каже: "Верујем и Вашој и мојој тузи за изгубљеном нашом лепом Србијом али у исто време мислим да и она са свима онима, који у њој остадоше тугује и жељно очекују наш повратак"²⁴

Писмо Живојина Мишића проф. Милораду Павловићу (Париз, 15 (28) априла 1916). Обавештава га је да је био на ручку код маршала Жофра и да ће 16. августа посетити неке делове фронта, а 25. или 26. отпутовати на Крф.²⁵

Дописна карта војводе Мишића проф. Милораду Павловићу из Нице 26 априла (7. маја) 1916. Потписао се са старим породичним презименом Мишовић, а каже да ће питати телеграмом Крф да ли да иде тамо или не.²⁶

21 Исто
22 Оригинал, власник Даница Мишић
23 Исто
24 Оригинал, Народни музеј Ваљево
25 Исто
26 Исто

У дописној карти коју је послао, са Крфа 13 (26) јуна 1916. супрузи Лујзи у Ницу он пише да нема ништа ново сем "залудничење и купање... Сматрам да сам у бањи па тако и животарим".²⁷ Реч је о томе што је по доласку на Крф Мишић дуго држан у депоу за нераспоређене официре. Али, убрзо је приспело: Наређење Врховне команде војводи Живојину Мишићу да одмах отпутује са Крфа за Солун. Наиме он је преузео командовање 1. армијом која се нарочито истакла у борбама крајем 1916. године (12. септембра српска војска је прешла у противофанзиву да би 30. истог месеца заузела Кајмакчалан, до 4. октобра избила на Црну реку и заједно са француским трупама 19. новембра ослободила Битољ.²⁸

Осим личне преписке Живојина Мишића сачуване су и војничке дописне карте и то: српске дописне војничке карте²⁹, аустроугарске војничке дописне карте српских заробљеника³⁰ и француска војничка дописна карта³¹.

Професор Милорад Павловић је писао војводи Мишићу из Париза 6 (19) августа 1916. године. Ово је веома опширно писмо из кога се сазнају многе појединости. Тако нпр. он јавља Мишићу да ће улазак Румуније у акцију бити повод за почетак српско-енглеске и француске акције на Солунском фронту, као и то да је из компетентних извора сазнао да руска влада настоји да на Солунском фронту отпочну дејства. Такође говори и о лошем односу, неких наших људи у иностранству, према отаџбини: "Многи наши распусно живе срамотећи образ српски, док наше мајке и породице издишу од глади у ојађеној отаџбини."³²

Друго писмо упутио је М. Павловић, Мишићу из Женеве 21. октобра (3. новембра) 1916. године, у коме га обавештава да је добио писмо од његовог брата Тодора из Струганика и да су његови добро. Павловић каже да су се сви обрадовали када је пао Битољ, а војводи упућује комплименте: "Бриза струганичка, здрава, свежа, вазда бодра духа избија из Вас."

Српска војска је постигла успехе у 1916. години подnoseћи велике жртве а за следећу годину разрађен је план једне опште савезничке офанзиве у Македонији чији би носилац и даље биле српске снаге и достављен савезничким владама у Солуну.

Витрина која се односи на 1917. годину за експонате има пре свега архивску грађу (документа, преписка, новински чланци, карте, часописи) и веома мали број фотографија. Овде су писани историјски извори различитог типа изврсно употребљени као експонати. Представићемо их хронолошким редом.

27 Оригинал, власник Даница Мишић

28 Оригинал, приватна колекција

29 Оригиниали, 6 комада, приватна колекција

30 Оригиниали, 3 комада, приватна колекција

31 Оригиниали, приватна колекција

32 Оригиниали, власник Даница Мишић

Музичка нота "Марш војводе Мишића" од Марка Радосављевића капелника музике Дунавске дивизије, Роштаране 7. јануар 1917.³³

Писмо проф. Милорада Павловића војводи Ж. Мишићу из Женеве 7 (20) марта 1917. године. Пише о хаосу у Русији, о распадању те земље изнутра, критикујући при том руску интелигенцију како не чини ништа да се приближи народу. Истовремено се сећа како је Мишић на рибничком мосту новембра 1914. године зауставио бежанију.³⁴

Писмо Радоја Радојловића војводи Ж. Мишићу, Солун 27. фебруар (12) март 1917. године. Пише да је женидба генерала Сараја изазвала смејурије, код Француза љутње, а код Енглеца презир. Писмо је упућено војводи Мишићу у Струганик.³⁵

Телеграм војводе Мишића генералу лорду Џону Милану команданту британске војске на Солунском фронту поводом погибије Катарине Харлеј, велике српске добровољке, Доња Врбена 8 (21) марта 1917.³⁶

Превод чланка др Арчибалда Рајса који је објављен у лозанским новинама бр. 149 од 2. јуна 1917. под насловом: Писмо из Србије, од нашег специјалног дописника: "Силуета шефа", Солун 3. маја. У том писму А. Рајс, криминолог светског гласа дао је извесну психолошку анализу Мишића. Говорећи о његовом ауторитету који ужива међу потчињенима, војницима свих профила, између осталог каже: "Био сам често са војводом Мишићем на разним местима где га је рат приморао да разапне шатор. Имао сам увек утисак да се налазим усред једне велике породице. Једино велике војсковође су способне да створе једно такво душевно стање, повољно, чак потребно за успех ратних операција," да би о њему закључио следећим речима "Прави српски тип: одлично срце, човек више интелигенције и неукротиве енергије. Он има још једну врло велику особину: умео је да остане једноставан и скроман, поред све славе коју му је донело његово бриљантно држање"³⁷

Изложени су и блок-нотес Живојина Мишића³⁸ као и лична карта ђака Радмила Д. Мишића, Мишићевог синовца (Лазарев син).³⁹

Јуна 1918. године на положај начелника Врховне команде дошао је војвода Мишић. После усвајања плана о општој офанзиви од 10. септембра, српске јединице су запоселе почетне положаје да би офанзива убрзо отпочела и завршила се победоносно Добропољском битком, и тако задат коначан ударац централним силама.

На полеђини визит карте војводе Мишића види се и распоред непријатељских снага према српској 1. армији, 1. јун 1918.⁴⁰ Преписка Живојина

33 Исто

34 Оригинал, Народни музеј Ваљево

35 Оригинал, власник Даница Мишић

36 Исто

37 Исто

38 Исто

39 Оригинал, власник инг. Риста Палигорић

40 Оригинал, власник Даница Мишић

Мишића са најмлађим сином Војиславом веома је обимна. Војислав је најпре похађао војну школу кадетског корпуса у Русији, а потом се успешно школовао у Итн колеџу у Енглеској. У браку са Лујзом Крикнер имао је синове Радована, Александра и Војислава и ћерке Елеонору, Олгу и Анђелију.

Из 1918. године сачувано је:

Писмо војводе Живојина Мишића најмлађем сину Војиславу у Лондон, Београд 8 (21) новембар 1918. Сину пише о успесима српске војске, о томе како су гонили непријатеља кроз "целу Србију, Банат, Бачку и Срем, кроз Црну Гору и Далмацију... Данас не само да је Србија слободна, него смо заузели све напред поменуте покрајине." Каже да ишчекује конференцију мира, а посебно је задовољан наклоношћу савезника, нарочито Енглеза. Пише да су им Бугари потпуно опљачкали кућу у Прокупљу. На крају писма обавештава га о породици и упозорава да обрати пажњу на учење.⁴¹

Од документације изложен је:

Превод записника седнице француске народне скупштине од 5. новембра 1918. о учешћу Србије у рату, њеним жртвама и победама.⁴²

Спискови војника митраљеског одељења 3. батаљона 5. пешадијског пука Дринске дивизије и списак војника послужиоца топа 37 мм 3. батаљона, 5. пешадијског пука Дринске дивизије.⁴³

Веома је драгоцен и ратни дневник Јовише Степановића са Солунског фронта. Он описује сусрет са војводом Мишићем уочи пробоја Солунског фронта септембра 1918.⁴⁴

По завршетку рата војвода Мишић је приступио организовању југословенске војске. Јануара 1919. године Мишић је упутио протестно писмо генералу Анрију, комаданту француске војске на истоку. Пише да су Италијани посели Дрниш, Книн, Ријеку и изражава бојазан да може доћи до оружаног сукоба између српске и италијанске војске, а одговорност за ту могућност приписује Италијанима. Генерала Анрија моли да посредује како би се окончало такво стање. У потпису стоји начелник Главног Генералштаба војвода Мишић.⁴⁵

Војвода Мишић је убрзо оболео и одлази са супругом у Француску ради лечења. Сачуван је пасош који је припремљен за ту прилику, а издат у Београду 24. септембра 1919.⁴⁶

По демобилизацији војске војвода Мишић је 22. априла 1920. наименован за начелника Главног Генералштаба југословенске војске. На пос-

41 Исто

42 Оригинал

43 Оригинал, Народни музеј Ваљево

44 Оригинал, исти

45 Оригинал, 2 листа, Војни музеј, инв. бр. II 278/50

46 Оригинал, Војни музеј, инв. бр. П-14/253

тавци је изложен Телеграм Врховне команде Ж. Мишићу о наименовању за начелника Главног Генералштаба који је генерал Пешић упутио 22. априла 1920. у Париз војном изасланику, а овај 23. априла Мишићу у Версај.⁴⁷

Из Париза Ж. Мишић је писао сину Војиславу у Лондон 24. октобра 1919. а из Нице 28. фебруара 1920. Пише да ће доћи у Енглеску и понети униформу јер цивилно одело не уме да носи.⁴⁸

У писму Милораду Павловићу-Крпи, војвода Мишић пише како једва чека да утекне из Париза: "Ова моја сељачка природа све ово тешко подноси и претпоставља живот у планини, на пример у Струганику или на којем нашем брдовитом крају". (Париз, 29. октобар 1919.)⁴⁹

Визит карта Живојина Мишића, начелника Главног генералштаба војске краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, 1920.⁵⁰

Актом од 8. децембра 1920. градоначелник Земуна др Владимир Николић, обавештава војводу Мишића да је проглашен за почасног грађанина града Земуна у Скупштини заступништва града одржаној 11. новембра 1920.⁵¹

Војвода Живојин Мишић је приликом лечења у Паризу писао своје чувене Успомене, али га је болест омела да их заврши. Умро је у Београду у санаторијуму на Врачару 20. јануара 1921. године. Завршни део на изложби односи се на период после његове смрти (тзв. посмртни део), о чему сведоче:

Књига телеграма саучешћа породици поводом смрти војводе Мишића.⁵²

Писмо управе дома за ученике средњих школа Лујзи Мишић да ће се убудуће у дому школовати по једно дете – ратно сироче из породице војводе Мишића. Београд, 23. јануар 1921.⁵³

Писмо председника одбора ратне сирочади Лујзи Мишић. да се војвода Мишић старао о сирочади. Београд, 30. јануар 1921.⁵⁴

Писмо организације учитељица и забавиља из Београда Лујзи Мишић да ће се убудуће сваке године из фонда оденути једно дете – ратно сироче из села Струганика. Београд, 3. фебруар 1921.⁵⁵

Посмртница од 20. јануара 1921.⁵⁶

47 Оригинал, Војни музеј, инв. бр. 279/61

48 Оригинал, власник Даница Мишић

49 Исто

50 Исто

51 Исто

52 Исто

53 Исто

54 Исто

55 Исто

56 Исто

Програм свечаног погребa војводе Ж. Мишића. Београд, 22. јануар 1921.⁵⁷

Судско уверење да удовица са шесторо деце малолетне за погинулог мужа храниоца, борца 4. пеш. пука Дринске дивизије прима месечну потпору од свега 30 динара.⁵⁸

Диплома београдске трговачке омладине свом почасном члану војводи Ж. Мишићу, београд 29. април 1928.⁵⁹

Повеља Друштва краља Дечанског своје члану добротвору војводи Живојину Мишићу, Београд 1. октобар 1930.⁶⁰

Документ из кога се види да је у знак протеста против Немаца, Лујза Мишић, пореклом Немица, прешла 12. августа 1943. из протестанске у православну веру.⁶¹

Извод из књиге венчаних Живојина и Лујзе Мишић, Београд 5. јануар 1946.

Посмртница Лујзе Мишић, Београд 8. децембар 1956.⁶²

Акт којим СУБНОР Мионице обавештава Војислава, војводиног сина да ће се 7. јула 1963. свечано открити спомен биста војводе Ж. Мишића.⁶³

Болеснички лист српских војника француске војне болнице у Солуну и болеснички лист српских војника француске војне болнице у Тулону.⁶⁴

На сталној изложбеној поставци Родна кућа војводе Живојина Мишића у Струганику изложена је бројна штампа. Овом приликом истичемо:

”Узданица”, војни часопис српске војске од 1901. године у коме је Ж. Мишић неколико година објављивао чланке и преводе из страних војних часописа.⁶⁵

Насловна страна аустроугарског војног часописа 1914 на којој је приказан јуриш аустроугарске и немачке пешадије.⁶⁶

Ратни дневник, званични лист српске Врховне команде, Ваљево 23. 10. 1914.⁶⁷

57 Оригинал, приватна колекција

58 Исто

59 Оригинал

60 Оригинал, власник Даница Мишић

61 Оригинал, власник Даница Мишић

62 Оригинал, власник Даница Мишић

63 Оригинал

64 Оригинал, власник Даница Мишић

65 Оригинал, Народни музеј Ваљево

66 Оригинал, приватна колекција

67 Оригинал, Војни музеј, инв. бр. 1000/100

Шаљиви војнички рововски лист "Ла фењер" бр. 2 од 14. јануара 1915. године, 17. пеш. пука Дринске дивизије првог позива, ручно писан и цртан у Мионици.⁶⁸

Три шаљива рововска листа "Рововац" 17. пеш. пука Дринске дивизије, 1916. Ручно писан и цртан.⁶⁹

Часопис југословенског одбора, Париз 15. август 1917.⁷⁰

Лист "Демократија" са песмом "Над гробом војводе Мишића" Војислава Илића-Млађег. Београд, 23. јануар 1921.⁷¹

Лист "Република" пише поводом смрти војводе Мишића: "Мач Живојина Мишића није био од оног гвожђа и челика који би се дао употребити за циљеве који му намењиваху творци Обзнане за насиље над народом и за уништавање његових основних права. На витешки мач Живојина Мишића могао је рачунати само народ с којим је он пролазио кроз све императиве ужасних страдања и највеће славе".⁷²

Некролог у листу "Политика": "Војвода Мишић је умро као пуки сиромаш" Београд, 21. јануар 1921.

Лист "Балкан" пише да је остала незбринута породица војводе Мишића а да су се збринули разни хоштаплери. Београд 22. јануар 1921.⁷³

Лист "Гласник" о војводи Путнику и Мишићу: "Слава нашим војводама, режим вас је заборавио, народ вас се сећа." Београд, 1924.⁷⁴

Лист "Новости", протести породица војводе Путника и Мишића што њихова имена злоупотребљава Радикална странка за своје партијске циљеве. Београд, 8. фебруар 1925.⁷⁵

Лист "Политика" у чланку "Народно признање" обавештава да се породица војводе Мишића бори са немаштином и да је војвода Путник још не сахрањен. београд 16. јун 1925.⁷⁶

Лист "Народна одбрана" посвећен 20. години од смрти војводе Мишића, Београд 19. јануар 1941.⁷⁷

Карте су незаобилазне на изложбама историјског карактера. Како је војне операције немогуће приказати без употребе карата, у већим архивима постоје посебна одељења која се баве картографијом. У музеологији карта има уједно и сазнајни и визуелни ефекат. Како је израда карата данас

68 Оригинал, Војни музеј, инв. бр. II - 22/147

69 Оригинал, приватна колекција

70 Оригинал, власник Даница Мишић

71 Исто

72 Исто

73 Исто

74 Исто

75 Исто

76 Исто

77 Исто

усавршена и креће се од скица-цртежа па до малих ликовних дела употреба карте у својству експонента је изузетно пожељна и ефектна.

На сталној изложбеној поставци у Сруганику су наредне карте:

Карта (скица): Кумановска битка (23-24. октобра 1912.)⁷⁸

Секција Ваљевска Каменица, размере 1 : 50.000 генерала Ж. Мишића⁷⁹
Дефанзивна фаза Колубарске битке (16. 11. - 2. 12. 1914.)⁸⁰

Офанзивна фаза Колубарске битке (3. - 15. 12. 1914.)⁸¹

Секција Мионица, размере 1 : 50.000 генерала Живојина Мишића.⁸²

Отступни правци српске војске кроз Црну Гору и Албанију 1915/16.⁸³

Скица: Распоред трупа 1. армије од 1 - 4. октобра 1916.⁸⁴

Скица-цртеж: Телефонска мрежа 1. армије уочи напада на Битољ, 12. новембар 1916.⁸⁵

Кроки положаја Дринске дивизије са распоредом трупа на дан 8. маја 1917.⁸⁶

Секција Водена, размере 1 : 200.000 војводе Ж. Мишића.⁸⁷

Секција Цумаја, размере 1 : 200.000 војводе Ж. Мишића.⁸⁸

Добропољска битка (15. 09. - 21. 09. 1918.)⁸⁹

Гоњење непријатељских снага (21. 9. - 1. 11. 1918.)⁹⁰

Кроки српских и непријатељских положаја на фронту 1. армије (сектор Дринске и Дунавске дивизије 5. пеш. пука Дринске дивизије) 30. јануар 1918.⁹¹

Секција: распоред снага на западном фронту, размере 1 : 1.000.000 војводе Живојина Мишића, 1918.⁹²

Секција Битољ - Водена, размере 1 : 200.000. Војвода Живојин Мишић је лично учртао правце кретања српских дивизија на север до Вардара.⁹³

На историјском делу сталне изложбене поставке меморијалног комплекса "Родна кућа војводе Живојина Мишића" у Струганику презенто-

78 Војна енциклопедија, 1962, том 5, страна 83 а, М. Прелевић

79 Оригинал, приватна колекција

80 Ј. Луковић и Т. Нижић, Преглед историје ратова, Београд 1962. скица бр. 73

81 Исто, скица бр. 74

82 Оригинал

83 Аутор потпуковник М. Прелевић

84 Оригинал, приватна колекција

85 Оригинал, власник Даница Мишић

86 Војни музеј, оригинал, П - 1/1

87 Оригинал, власник Даница Мишић

88 Исто

89 Аутор потпуковник М. Прелевић

90 Исто

91 Оригинал, приватна колекција

92 Исто

93 Оригинал, власник Даница Мишић

вана је вредна архивска грађа, вешто укомпонована са осталим експонатима као што су фотографије, тродимензионални предмети, уметничке слике, старе књиге које су део Мишићеве личне библиотеке... Евидентан је научни, историјски приступ приликом сакупљања и приказивања предмета који илуструју рад и духовни живот војводе, али и намера да се они уклопе у један аутентичан животни амбијент. Висок ниви презентације који је у самом врху музеологије данас, ставио је Родну кућу војводе Живојина Мишића у ред најзначајнијих меморијалних музеја у нас.